

ФІТОРИЗНОМАНІТТЯ ПОЛІССЯ: ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Лукаш А.В., Андриенко Т.Л. Редкие и охраняемые растения Полесья (Польша, Беларусь, Украина, Россия). — Киев: Фитосоцицентр, 2011. — 168 с.

Лукаш А.В., Андриенко Т.Л. Созологически ценные растительные сообщества Полесья. — Чернигов: Десна Полиграф, 2014. — 160 с.

Лукаш А.В., Андриенко Т.Л. Ботанически ценные охраняемые природные территории Полесья. — Чернигов: Десна Полиграф, 2014. — 104 с.

Про рослинний світ Полісся написано чимало книг. Проте ще не було жодної, в якій представлено інформацію про фіторизноманіття Полісся як цілісної території, що нині охоплює землі чотирьох держав, а найбільші площі цієї зони належать саме Україні. Впродовж 2014 р. вийшло дві монографії — «Созологически ценные растительные сообщества Полесья» та «Ботанически ценные охраняемые природные территории Полесья». Цим виданням передувала монографія «Редкие и охраняемые растения Полесья (Польша, Беларусь, Украина, Россия)» (2011). Ці три книги можна вважати серією, оскільки вони присвячені одному регіону — Полісся (в межах чотирьох держав) і висвітлюють його флористичні, ценотичні, созологічні та природоохоронні аспекти. Авторами книг є відомий геоботанік та фундатор заповідної справи в Україні, дослідниця рослинності Українського Полісся Т.Л. Андриєнко та дослідник флори Східного Полісся О.В. Лукаш.

Кожну з трьох книг відкриває розділ, де йдеться про природні умови Полісся. Автори характеризують кліматичні, ландшафтні, едафічні та фітоцено-

© О.М. БАЙРАК, 2014

тичні особливості чотирьох підпровінцій Полісся (за фізико-географічним районуванням): Східної (Лівобережжя Дніпра в межах України, Білорусі та Росії), Південної (Волинське, Житомирське Полісся), Західної (Любельське Полісся на території Польщі) та Північної (Білоруська частина). Наведена картосхема території Полісся.

У монографії «Редкие и охраняемые растения Полесья (Польша, Беларусь, Украина, Россия)» наводиться опис рідкісних рослин цієї зони: 14 видів, що охороняються на міжнародному рівні (Бернська конвенція), та 157 видів, які охороняються згідно з Червоними книгами (списками) вказаних держав, а також з «Красной книгой Брянской области». Характеристика видів містить назву (латинська, українська, білоруська, російська, польська), вказано країну, де зростає вид, охоронний статус, загальний ареал та особливості поширення на Поліссі, чисельність популяцій, наведено відомості про екологію і фітоценологію (синтаксони подано за флористичною класифікацією), антропогенні та природно-кліматичні фактори, загрози та шляхи їх усунення, категорії рідкісності у Червоних книгах і територіальну охорону (прикладні заповідних тери-

торій). Найціннішим є те, що еколого-ценотична та созологічна характеристики рідкісних видів наведені за результатами багаторічних досліджень авторів цілісної території Полісся в межах чотирьох держав. Завершує видання розділ, в якому аналізуються рідкісні та охоронювані види судинних рослин Полісся за походженням і сучасним поширенням. Авторами встановлено, що серед рідкісних рослин Полісся переважають бореальні види (аркто-бореальні й аркто-альпійські та власне бореальні) з європейським і голарктичним ареалами. Дослідники окреслюють завдання та шляхи збереження рідкісних рослин, зокрема, збалансоване ведення лісового, сільського та водного господарств, оптимізація природно-заповідної мережі (насамперед створення міждержавних біосферних резерватів), а також культивування з подальшою ренатуралізацією у відповідні екотопи. У розділі узагальнено відомості про охорону всіх рідкісних видів Полісся (171) у вигляді таблиці, подано кольорові ілюстрації видів і деяких заповідних територій (48 фотографій). Наприкінці наведені вказівники латинських, білоруських, польських, російських та українських назв рідкісних рослин Полісся.

Логічним продовженням першої монографії є наступна — «Созологически ценные растительные сообщества Полесья». У передмові до неї йдеться про історичні аспекти створення «Зеленої книги України» та принципи виділення созологічно цінних угруповань Полісся (за домінуючими або співдомінуючими рідкісними видами рослин). Автори запропонували такий підхід до опису цінних угруповань, який не дублює опису ценозів у «Зеленій книзі України» (2009). Матеріал основного розділу — «Характеристика созологически ценных сообществ» — викладено за ценотичним принципом: лісові (4 угруповання), лучні (2), болотні (12), прибережно-водні (2) та водні (18). Особлива увага приділена особливостям ценотичної структури, екологічних умов місцезростань, закономірностям поширення ценозу. Вказано також на відповідність ценозу таксону еколого-флористичній класифікації, розглянуто дестабілізуючі чинники та сучасну забезпеченість охороною на території Полісся в межах чотирьох держав (наведені приклади НПП, ПЗ і заказників). У висновках окреслено перспективи дослідження цієї тематики з метою підготовки «Зеленої книги Полісся». Для повноти сприйняття важливих матеріалів монографії бажано було би наприкінці книги подати перелік созологічно

цінних угруповань із зазначенням країн, на території яких вони трапляються (як у попередньому виданні), та ценозів, занесених до «Зеленої книги України» (2009). Слід відзначити насиченість монографії ілюстраціями — кольоровими якісними фотографіями, що виконані фаховими ботаніками, а це посилює сприйняття описової частини. Книга, крім науково-пізнавального, має меморіальне значення, оскільки присвячена пам'яті дружини О.В. Лукаша — Ірини Лукаш, яка допомагала авторам у її підготовці.

Завершує рецензовану трилогію монографія «Ботанически ценные охраняемые природные территории Полесья», в якій охарактеризовано саме такі природно-заповідні території транснаціонального значення. У кожній із них розглянуті особливості рослинного покриву, вказано наявність созофітів, созологічно цінних рослинних угруповань та екосистем, що мають високу екологічну цінність і підлягають збереженню відповідно до ЕЕС Habitat Directive. Основний розділ книги присвячено фітоценотичним, флористичним і фітосоологічним особливостям охоронюваних природних територій Полісся. Матеріал подано за басейновим принципом, що надзвичайно важливо для оцінки цілісності території Полісся в межах чотирьох держав. Автори оцінюють типові та унікальні ландшафти заповідних територій, наводять приклади рідкісних видів рослин (із різними статусами охорони) та угруповань, занесених до «Зеленої книги України». Наприкінці кожного підрозділу вказуються цінні типи оселищ. Серед ботанічно цінних територій у долині р. Буг охарактеризовано три біосферні резервати: «Західне Полісся» (Польща, далі — П), «Прибузьке Полісся» (Білорусь, далі — Б), «Шацький» (Україна). Для кожного з них наведена характеристика національних природних (НПП) і ландшафтних парків (ЛП), зокрема Поліського НПП, Собіборського ЛП (П). До складу Прибузького Полісся входять кілька заказників різних категорій. Шацький резерват охоплює однойменний НПП.

Еталонні природні території басейну р. Прип'ять нині охороняються в Україні здебільшого в складі природних заповідників (ПЗ) «Поліський», «Древлянський», «Рівненський», «Черемський», НПП «Прип'ять-Стохід», у Білорусі — це Поліський державний радіаційно-екологічний заповідник і НПП «Прип'ятьський». Слід підкреслити вагомий внесок авторів у створення та вивчення більшості з назва-

них резерватів, тому в описах вказаних територій як басейну р. Прип'ять, так і р. Дніпро, використано чимало оригінальних даних Т.Л. Андрієнко та О.В. Лукаша. Серед придніпровських заповідних територій наведено опис заказника «Дніпро-Соцький» (Б) та проєктованого Дніпровського НПП (Чернігівська обл.). В екомережі Східного Полісся автори виділяють два біосферних резервати, які утворюють єдине природне ядро, — «Нерусо-Деснянське Полісся» (в його основі — заповідник «Брянський ліс», Росія), «Деснянський» (НПП «Деснянсько-Старогутський»), а також НПП «Мезинський». Науковою і практичною цінністю опису цих територій є те, що дослідники вказують відсотковий розподіл типів рослинності, дають оцінку різноманітності, типовості й унікальності ландшафтів і фіторізноманіття, а також акцентують увагу на умовах зростання рідкісних видів вищих судинних рослин. У висновках наведена порівняльна оцінка репрезентативності ботанічно цінних охоронюваних територій Полісся, що важливо для розробки подальшої стратегії заповідної справи на національному та міждержавному рівнях.

У рецензованій книзі, звісно, є певні дискусійні питання. На наш погляд, варто було би вказати в назві першого підрозділу басейн р. Прип'ять, а не долину. Бажано зазначати для всіх заповідних територій не тільки державу, а й обласне і районне підпорядкування (для Рівненського ПЗ цього немає, с. 50). Для кожної заповідної території наведе-

но приклади рідкісних видів рослин. На нашу думку, інформація була би повнішою, якби позначити статус їхньої охорони (наприклад, зірочками). У висновках (с. 86) незрозуміло з тексту, про які саме рідкісні угруповання, занесені до «Зеленої книги України», йдеться. Доцільно було би тут підкреслити, для яких заповідних територій відсутні узагальнені відомості показників флори вищих судинних рослин, а також флористичної унікальності — з метою уточнення завдань перспективних досліджень.

Загалом же кожна з рецензованих монографій максимально насичена сучасними ботанічними знаннями, має вагому наукову новизну, вдало структурована, проілюстрована, добре відредагована, текст читається легко і з великим зацікавленням. Слід підкреслити високу поліграфічну якість видань та їхнє оформлення.

Розглянуті монографії будуть корисними для наукових співробітників, викладачів, студентів, працівників природоохоронних установ і всіх тих, хто цікавиться природою Полісся.

Серія природоохоронних монографій О.В. Лукаша і Т.Л. Андрієнко про збереження флори і рослинності Полісся має наукове, пізнавальне і природоохоронне значення, є подією в розвитку заповідної справи в Україні і може слугувати зразком, за яким доцільно готувати подібні видання для інших природних регіонів.

О.М. БАЙРАК